

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Душки Алли Луківни

**«Психоемоційні стани батьків дітей з психофізичними відхиленнями:
концептуалізація, діагностика і корекція», подану на здобуття
наукового ступеня доктора психологічних наук
зі спеціальності 19.00.08 - спеціальна психологія**

Актуальність дослідження.

В останні десятиріччя відзначається зростання зацікавленості фахівців у вивченні батьківських позицій, ролей та ставлень до дитини, яка має особливі освітні потреби. Активне включення таких родин в систему соціальних послуг (абілітації та соціально-психологічної реабілітації), пошук форм психологічної допомоги самим батькам, створення моделей комплексного психокорекційного впливу на дитячо-батьківські стосунки стали актуальними завданнями для фахівців, які здійснюють навчально-виховну і корекційно-розвивальну роботу з такими дітьми.

На сьогодні можна вважати встановленим, що неадекватні, неправильні взаємини в родині в цілому, і батьків з дітьми зокрема, значно погіршують стан дітей з особливими потребами і унеможливають їхній подальший продуктивний розвиток. Тому фахівці, які ігнорують ситуацію всередині родини, в цілому, і стан батьків зокрема, приречені на брак дієвої допомоги дитині. Водночас, робота у напрямі досягнення батьками особливих дітей гармонійного і продуктивного стану є тим необхідним напрямом психолого-педагогічного втручання, завдяки якому з'являється перспектива становлення соціальної адаптації дітей з особливими потребами та долучення їх до послідовного й цілеспрямованого освітнього процесу.

Тому ми вітаємо напрям наукового пошуку, який представлено в дисертаційному дослідженні А.Л.Душки, що охоплює питання розроблення та обґрунтування концептуальних засад організації психологічної допомоги батькам дітей з особливими потребами як необхідну складову системного бачення ситуації дитини. Важливість такого ракурсу психологічної допомоги дитині важко переоцінити, адже дитина є ланкою родини як мікросоціальної

системи, а якщо йдеться про дитину з особливими потребами, то роль батьків суттєво підвищується, адже спектр її соціальної взаємодії є обмеженим, а потреба у формуванні адаптивних можливостей – у рази більша в порівнянні з дітьми, які не мають ускладнень розвитку.

Вважаємо, що заявлені дисертантом такі орієнтири, як становлення здатності батьків до самоорганізації та саморозвитку є найбільш бажаним надбанням у їхньому особистісному розвитку, що відкриває спроможність як до їхньої повноцінної самореалізації, так і реалізації кожного члена родини, у тому числі – дитини з особливими потребами.

Достовірність та обґрунтованість одержаних автором результатів забезпечуються використанням фундаментальних та сучасних наукових підходів та методів, серед яких: теорія соціалізації та концепція соціального виховання Л. Виготського; основні положення про структуру та функції родини; сучасні уявлення про особливості дитячо-батьківських стосунків у сім'ях, які виховують дітей з порушеннями у розвитку, теорія самоорганізаційних систем; теорія і практика групової корекції та консультування батьків та ін.

Зокрема, на підґрунті сучасні уявлення про особливості дитячо-батьківських відносин (М. Карпа, Г. Кукуруза, О. Романчук) визначено доречність ретельного опрацювання стану батьків як складової процесу психолого-медико-педагогічної допомоги дітям з особливими потребами, підкреслено, що якість життя дитини безпосередньо залежить не тільки від особливостей порушення розвитку дитини (біологічна складова), а також від умов виховання, створених батьками, які перебувають у певному психоемоційному стані (соціальна складова).

Визначення доцільності застосування синергетичного підходу (І. Пригожин, І. Стінгерс та ін.) до розуміння психоемоційних станів батьків дітей з порушеннями психофізичного розвитку й набуття ними здатності опанувати ці стани відкриває, на наш розсуд, новий ракурс організації

конструктивної допомоги родинам, які мають таких дітей, з опорою на їхні власні ресурси.

Сформульована мета дослідження роботи повністю узгоджується з найважливішими питаннями спеціальної психології, а саме: психодіагностикою, психопрофілактикою та організацією інтенсивної комплексної фахової допомоги родинам, які мають дітей з особливими потребами, заради зменшення дестабілізаційних чинників і сприяння їхньому найоптимальнішому розвитку.

Як статистичний метод обробки експериментальних даних і доведення ефективності дослідження застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті, предмету та завданням дослідження, у тому числі - непараметричний U-критерій Манна-Уїтні, а також табличний процесор Microsoft® Excel і статистичний пакет програм R.

Наукова новизна. Ключове питання дослідження має інноваційне звучання, а саме: розкриття ресурсів батьків дітей з особливими потребами завдяки синергетичному підходу, що переводить дослідження цих батьків (і родини, в цілому) у галузь вивчення систем з динамічними змінами і надає можливість задіяти механізми формування особистісних і мікросоціальних утворень в ситуаціях невизначеності та кризи, в яких перебувають ці батьки.

Серед інноваційного категоріального апарату дослідження варто виокремити такі поняття, як: синергетична парадигма, синергетичний ракурс, психолого-синергетична технологія, соціальні стосунки як синергійна система, психотерапевтичний альянс тощо.

Заслуговує на особливу увагу розроблена дисертантом науково обґрунтована модель процесу самоорганізації родин з дітьми з психофізичними відхиленнями, що передбачає набуття ними властивостей відкритої системи, здатної ефективно застосовувати внутрішні й зовнішні ресурси й повноцінно взаємодіяти з довкіллям.

Практичне значення результатів дослідження. Особливої важливості тема даного дисертаційного дослідження набуває в контексті становлення

вітчизняної системи соціальних послуг для дітей з особливими потребами (абілітації, соціально-психологічної реабілітації, психологічних послуг), яка ґрунтується на сімейноцентрованому підході.

Розроблення та застосування дисертантом психолого-синергетичної технології допомоги батькам дітей з особливими потребами уможливорює появу у них такого новоутворення, як здатності до самоорганізації, яка забезпечує продуктивну життєдіяльність дітей, самих батьків та родини загалом, що є безперечно цінним надбанням для практичної роботи з такими родинами.

Водночас розроблення дисертантом та впровадження алгоритму діяльності такого інформаційно-комунікативного поля, як віртуальна спільнота «Аутизм стає загальною професійною платформою для продуктивної взаємодії фахівців і батьків.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності.

У дослідженні здійснено теоретико-методологічний аналіз основ вивчення психоемоційних станів батьків дітей з особливими потребами. Послідовно розглянуто: генезу і види психоемоційних порушень, особливості проявів психоемоційної сфери батьків, технології корекції емоційних станів, синергетичний підхід у контексті вивчення таких складних системних явищ як: особистість батьків таких дітей та родина загалом.

Хотілося б зазначити, що так як основні принципи синергетичного підходу – це інтегративність, діалогічність, міждисциплінарність, його часто зазначають методологічною основою не тільки у природничих галузях, але й соціо-гуманітарних науках. При цьому, від експертів цього підходу звучить справедлива критика щодо поверхневості, формальності й недоречності його застосування.

На наш розгляд, у дисертаційному дослідженні А.Л. Душки опора на синергетичний підхід є цілком та повністю виправданим як у теоретичному, так і в практичному планах. При цьому, найбільша цінність застосування цього підходу у даному дослідженні полягає у тому, що він уможливорює

становлення нового бачення ситуації з родиною дитини з особливими потребами, а також розбудову на принципово нових засадах технологію допомоги цій родині. Найцікавіші у теоретичному ракурсі й найкорисніші у практичному, на наш розсуд, є такі ідеї дисертаційного дослідження, як:

- кризовий нестабільний стан батьків, що виховують дітей з особливими потребами, має не тільки негативні наслідки, а є також важливою умовою можливого переходу в якісно новий стан з більш високим рівнем організації та продуктивності;
- нелінійність як характерна риса родини – складної системи; вибудовування стратегії допомоги з урахуванням унікальної внутрішньої ситуації родини (резонансний вплив, явища синхронізації та ко-еволюції);
- психотерапевтичний альянс фахівців з батьками та спільне формулювання цілепокладання щодо розвитку дитини та родини; неперервне використання зворотного зв'язку (механізм упорядкування); накопичення інноваційних властивостей як підґрунтя сталих змін і здатності до самоорганізації (кумулятивний ефект) тощо.

Особливо хотілося б відзначити розроблену дисертантом таблицю відповідності між психолого-педагогічними методами та синергетичними поняттями та детальний опис етапів здійснення синергетичної технології, що дає змогу розширити та поглибити уявлення про сутність та механізми реалізації продуманої та цілеспрямованої психолого-педагогічної допомоги батьками дітей з особливими потребами.

Дисертаційна робота побудована за класичною схемою, викладена російською мовою на 534 сторінках (автореферат – українською). Основна частина дисертації складається з чотирьох розділів. Формально-логічний стиль викладення матеріалу відповідає сучасним вимогам і характеризується цілеспрямованістю і прагматизмом. Автор роботи ґрунтовно володіє мовою спеціальності, спирається на впорядковану і стандартизовану термінологію. Дисертація чітко структурована, ілюстрована 62 таблицями і 58 рисунками, має 754 наіменування використаних джерел, серед яких 147 – іноземними

мовами, об'ємні практико зорієнтовані додатки. Кожний з розділів закінчується висновками, в яких змістовно представлено основні результати дослідження.

Поряд з загальною позитивною оцінкою дисертаційної роботи хотілося б висловити певні зауваження та побажання:

1. Недостатньо виправданим, на наш розсуд, є відсутність на початку роботи розкриття питання особистісних особливостей батьків дітей з психофізичними порушеннями, що подається лише у підсумковому розділі.
2. Недостатньо також в теоретичному плані обґрунтовано необхідність системного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.
3. У висновках дисертаційної роботи не знайшло висвітлення питання соціального аспекту життєдіяльності родини, тих соціальних гарантій і соціально-психологічної допомоги, впровадження яких також (окрім психокорекційної та психотерапевтичної складових) сприяло б покращенню психоемоційного стану батьків.
4. Зважаючи на те, що у центрі уваги дисертанта були переважно батьки дітей з розладами аутистичного спектра, вважаємо за доцільне пояснення, чому саме батьків цих дітей було обрано і, можливо, проведення аналогії щодо особливості організації допомоги саме для них (або обґрунтування універсальності такого підходу для батьків будь-яких дітей з особливими потребами).
5. У дисертаційному дослідженні представлено позитивні зміни у психоемоційних станах батьків, при цьому не йдеться про те, чи позначилися (і як саме) ці зміни на стані дітей цих батьків і ситуації в родині в цілому. Тому вважаємо за доречне представити досвід (можливо, з елементами емпіричного дослідження), який підтверджував би, що завдяки перетворенням у стані батьків принципово покращилася ситуація з дитиною з особливими потребами?

Однак наведені зауваження не можуть вплинути на загальне високо позитивне враження від докторської дисертації А.Л.Душки, що постає повністю самостійною та завершеною працею, якою вирішується актуальна проблема в галузі спеціальної психології.

ВИСНОВОК. Виходячи зі змісту дисертаційної роботи, її відповідності змісту спеціальності, ідентичності змісту автореферату та відповідності публікаціям за обраною темою, необхідно зробити висновок, що дисертація Душки Алли Луківни «Психоемоційні стани батьків дітей з психофізичними відхиленнями: концептуалізація, діагностика і корекція», представлена на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук, цілком відповідає встановленим вимогам, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 - спеціальна психологія.

Офіційний опонент –

професор кафедри спеціальної психології,
корекційної та інклюзивної освіти Інституту психології
Київського університету імені Бориса Грінченка.

доктор психологічних наук

Т.В.Скрипник

